

## МОВОТВОРЧИСТЬ У СФЕРІ НАУКИ

Видайчук Т.А.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті розглядається науковий стиль як методологічна єдність мовних процесів духовної діяльності, тобто як одиниця світоглядного рівня, і як засіб та результат наукової комунікації.

**Ключові слова:** науковий стиль, мовотворчість, мовна особистість.

Стиль – не лише певна культура розвиненої мови, а й методологічна форма, яка якнайповніше дає уявлення про організацію істинного знання. У гносеології панує думка, що стиль є істотним, визначальним для мислення, він не є окрасою, фарбою, якої може і не бути, а виступає методологічною єдністю мовних процесів, які відбуваються в духовній діяльності [5], саме цей постулат наукового аналізу визначає актуальність пропонованого дослідження. Відтак у статті виходитимемо з позиції про те, що стиль виступає не каноном методологічної свідомості, а є одиницею історико-культурного і світоглядного рівня.

Сучасна лінгвістика вивчає стиль набагато глибше, ніж аристотелева стилістика. На нашу думку, варто було б зробити спробу розглянути науковий стиль через призму комунікативної лінгвістики, зокрема у взаємозв'язку з мовною особистістю, мовною діяльністю і мовотворчістю. Лінгвістика спілкування виокремлює в цілісній структурі особистості комуніканта я-тілесне, я-соціальне, я-інтелектуальне, я-психологічне і я-мовно-мисленнєве [8, с. 445]. Останнє корелює з мовною особистістю і найтісніше пов'язане з науковим пізнанням, лінгвокреативністю у процесі його передачі.

Метою статті є окреслення засад мовотворчості у сфері науки.

Мова наукової творчості, наукової комунікації, тобто мова, якою мислить суб'єкт, що пізнає і досліджує дійсність, має дві складові: природну мову та мову формалізовану. Щодо них у науково-культурному дискурсі побутує три протилежні думки. Пуристи переконані, що формалізованої складової не має бути, мова науки повинна репрезентуватися виключно національними мовними одиницями. Їхні супротивники переконані, що видавати наукові праці національними мовами не доцільно, це перешкоджає ефективній комунікації. Третя думка, найбільш поміркована і прийнята у сучасному мовознавстві: усталена, штучно створена терміносистема тієї чи іншої галузі, зазвичай розвивалась на базі іноземної мови і запозичувалась із неї через нерозробленість її національного відповідника. Ця терміносистема є загальновідомою, часто виступає інтернаціональним засобом спілкування, тому відмовлятися від неї не варто, а потрібно вдало пристосувати до національної мовної практики. «Мовотворчість у сфері науки, не заснована на національній мові, свідомо руйнує інтелектуальний потенціал нації, позбавляє літературну мову наукового стилю, тексти якого зберігають фундаментальні інтелектуальні і духовні цінності» [1, с. 34].

Також загальноприйнято, що будь-яка наукова галузь розвивалась в умовах білінгвізму, мала мову-посередницю, функції якої в різні часи і в різних галузях виконували різні європейські мови: грецька, латинська, старослов'янська, німецька, французька, англійська, голландська тощо. Проте частка національної мови у різних галузях варіюється. Така варіація має як лінгвальні, так і екстралінгвальні причини, з'ясування цих причин є завданням нашої статті.

Термінознавець М. Осадчук стверджує: «Українська економічна терміносистема розроблена дуже мало. Українська термінологія з ринкової економіки створювалась і формувалась у короткий проміжок часу і в умовах протидії різних впливів: національного, російського, міжнародного (греко-латинського), англо-американського. Українська терміносистема цієї підмови характеризується значною кількістю інтернаціоналізмів» [4, с. 318]. Спостерігається і ряд труднощів із запозиченням англо-американських термінів: вони мають бути адаптовані до мови-рецептора, а не просто взяті у їх питомому варіанті у терміносистему: *холдинг*, *банкінг*, *лізинг*, *коучинг* тощо. Деякі запозичення зовсім чужі в українському мовному середовищі. Це, передусім, слова з фіналлю *-ing* (*бакбендинг*, *консалтинг*, *тюнінг*): в англійській мові *g* тут зовсім не читається, тому труднощі, пов'язані з вимовою таких незграбних буквесполучень, виправдати важко. Подібно схарактеризувати можна й терміносистеми інших наукових галузей, адже вони теж формувались після здобуття Україною незалежності без належного науково-лінгвістичного підходу до кодифікації термінів.

Термінологія гуманітарних наук в основному функціонує в національних текстах, у яких легше контролювати значення терміна, точність його вживання. В україністиці науковий стиль практично продовжує розвиватися лише за рахунок текстів гуманітарного циклу. Така ситуація обумовлена об'єктивним процесом наукового пізнання. Дослідження особливостей творчої діяльності людини переконливо доводять, що творчість має синтетичний характер [2], вона об'єднує усі знання і враження, набуті людиною у різних сферах життя і діяльності та закріплені в підсвідомості як множинність текстів рідною мовою.

Уніфікуючи термінологію, математичні, технічні і природничі науки, прийшли до уніфікації текстів. Це, у свою чергу, призвело до того, що термінологічні словники почали створюватись як словники перекладного типу, а тлумачні словники наукових термінів залишились без текстової бази. Наявність у свідомості науковців лише термінології, поза науковим текстом, слабо стимулює так звану лінгвокреативну творчість.

Відомо, що створення нових слів у мовах підпорядковується двом причинам: виникненню предметів, явищ та ідей, які потребують номінації, і наявності мовних одиниць (морфем, слів, конструкцій, тестів), які можуть стати базою для творення нових слів і термінів. При створенні нової одиниці мовна особистість завжди щось використовує з уже наявного в мові. При цьому кожне нове поняття, позначене словом, виявляється пов'язаним з іншим. Сутність таких зв'язків, асоціацій, переконані науковці [7], створює певний тип мислення, тип, що властивий тільки людині – лінгвокреативне або мовотворче мислення.

Особливістю мовотворчого мислення є те, що воно по-новому, в національний спосіб членує світ, навіть світ наукової галузі. Різниця у словниковому складі різних мов світу більшою мірою впливає з неоднакового семантичного обсягу слів, що є наслідком неоднакової семантичної деривації. (Порівняйте, українсько-англійські паралелі *зловмисник* («особа, яка має злий намір, яка задумала вчинити злочин» [9, с. 599]), *злочинець* («особа, яка вчинила злочин» [9, с. 605]) і *criminal*; зайнятий і *business, occupied* тощо. Крім того, неоднаковість буває зумовлена різною етимологією, ширше – асоціацією слів. На рівні термінів це також часто спостерігається при запозиченні або ж перекладі. Неправильним, таким, що вказує на зовсім іншу ознаку є переклад терміна *revolving credit* – як «*револьверний кредит*», хоча мається на увазі кредит, що поновлюється, надається повторно, а не матеріально знищує клієнта. Асоціація зі зброєю, з револьвером, часто впливає і на маркетингові параметри фінансової діяльності, тому термін використовується переважно у банківській справі і не вживається у роботі з пересічними громадянами.

Який український термін має відповідати російському *подоходный налог*? Російсько-український тритомник [6, с. 530] перекладає це словосполучення як «*прибутковий податок*» – але це явна неточність. По-перше, податок завжди збитковий за означенням. По-друге, якби податок брався з прибутку, а не з доходу – то це перевершило б найсміливіші мрії підприємців: адже при одному й тому ж доході прибутку може взагалі не бути. Отже, тут є підстави для коригування терміна, і ми пропонуємо *дохідовий податок*.

Г. Гачев у своїй книзі «Національные образы мира» [3] звернув увагу на те, що слово «істина» етимологічно різного походження в різних мовах: від «те, що є» – у слов'янських, від «віра» – у романських, від «неприхованість» – у грецькій. Також він висловив міркування про національну логіку аргументації і доведення, національний нахил розуму, який виявляється навіть у високоінтелектуального науковця-природничника.

Усе геніальне – просте, і чим талановитіший учений, тим ясніше він пише. Тому досконалий стиль можна вважати одним із критеріїв високого професіоналізму. Серед суспільних наук особливою ясністю відзначаються праці, написані юристами та логіками. Юристи добре знають, що для точного виконання законів та приписів, їх потрібно подавати ясно й неоднозначно. Якщо нормативний акт допускатиме подвійне тлумачення, його зміст буде перекручено, хибно потрактовано. Логіки за родом своєї діяльності досліджують правильність та послідовність мислення, застерігають від логічних помилок. Саме тому вони особливо дбають про прозорість власного мовлення.

Рецепти мовної та логічної ясності прості: на лексичному рівні – вживати загальновідомі слова, уникати двозначності, обходитися без запозичень там, де можна скористатися питомим словом; на морфологічному рівні – не нагромаджувати по кілька іменників, надто в родовому відмінку, не витісняти дієслова віддієслівними іменниками, вживати різні частини мови; на синтаксичному рівні – не розтягувати занадто фрази, не розривати думку довгими вставками, обмежувати кількість підрядних речень, не захоплюватися пасивними зворотами, дотримуватися природного порядку слів;

на композиційному – не порушувати послідовності викладу, не переставляти думки, обмірковувати поділ на абзаци тощо

І знову хочеться провести паралель з гіпотезою Сепіра-Уорфа про мовний вплив на відображення об'єктивної дійсності. У нашому конкретному випадку гіпотеза цікава тим, що виділяє в процесі пізнання дві відносно самостійні його частини – логічну і мовну; у свідомості пересічної людини по суті переплетені дві картини – концептуальна і вербальна, а у свідомість науковця додається ще й наукова. Концептуальна картина, на нашу думку, найбільш уніфікована, вона не залежить від мови, якою людина думає і говорить. Вербальна – відносно національна. Мовну концепцію наукової картини світу ще потрібно вивчати, адже в ній спостерігаються певні парадокси. У глобальному масштабі існування мовних бар'єрів у науці сприяє її розвитку, на рівні окремих учених вони є гальмом, оскільки наукова робота вимагає знання іноземних мов. Пояснення цього парадоксу Л. Алексієнко знайшла в площині теорії систем, згідно з якою «об'єктивна логіка великих систем є іншою порівняно з логікою малих систем. Якщо під великою системою розуміти науку в цілому, а під малими – її окремих представників, групи учених, то малі системи, використовуючи національні мови у своїх дослідженнях, реально створюють множинність моделей пізнання світу і, не дивлячись на мовні бар'єри, справляють озонуючий вплив на розвиток світової науки. Стійкість великих систем залежить від різноманітності малих систем» [1, с. 37].

Наукова творчість є інтелектуальною вершиною національної культури. У сфері наукової комунікації повинні враховуватись і пріоритети розвитку самої науки, і інтереси національної культури та мови. Наука, не зважаючи на мовні кордони, прагне до єдності, культура – до неповторності, науковий стиль – до простоти і чіткості. Відтак і національна наука, і національна культура являють світу унікальний духовний портрет нації.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієнко Л.А. Мова науки і національна доба / Л.А. Алексієнко // Українська мова і сучасність. Зб. Наукових праць / Упор. О.І. Білодід, Л.О. Кадомцева, Г.А. Гончаренко та ін. – К. : УМК ВО, 1991. – С. 33–38.
2. Васильєв С.А. Синтез смысла при создании и понимании текста / С.А. Васильев. – К. : Наукова думка, 1988 – 240 с.
3. Гачев Г. Национальные образы мира / Г. Гачев. – М. : Советский писатель, 1988. – 233 с.
4. Осадчук М. Про лексичні запозичення в українській термінології ринкової економіки / М. Осадчук // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 1998. – № 336: Проблеми української термінології – С. 318–322.
5. Парахонский Б.А. Стиль мышления. Философские аспекты анализа стиля в сфере языка и культуры / Б.А. Парахонский. – К. : Наукова думка, 1982. – 112 с.
6. Російсько-український словник: в 3-х томах / АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Гол. редактор І.К. Білодід. – К. : Наукова думка, 1968. – Т.2. – 756 с.
7. Селіванова О.О. Когнітивне підґрунтя термінотворення: методика аналізу / О.О. Селіванова // Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке. Монографічне видання. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – С. 12–138.
8. Селіванова О.О. Мовна особистість / О.О. Селіванова // Лінгвістична енциклопедія. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
9. Словник української мови в 11-ти томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. – Т.3 – 3. – К. : Наукова думка, 1972. – 744 с.

*В статье рассматривается научный стиль как методологическое единство языковых процессов духовной деятельности, т.е. как единица мировоззренческого уровня, и как средство и результат научной коммуникации.*

**Ключевые слова:** научный стиль, языкотворчество, языковая личность.

*The article focuses on the scientific style as the methodological unity of language processes in the scope of spiritual human activity both as a unity of ideological level and as a way and result of scientific communication.*

**Key words:** scientific style, linguistic creativity, linguistic personality.